

SOCIOMETRIJSKI POLOŽAJ UČENIKA USPORENOG KOGNITIVNOG RAZVOJA UKLJUČENIH U RAZLIČITE MODELE ODGOJNO—OBRAZOVNOG RADA

Zrinjka Stančić

Fakultet za defektologiju
Sveučilišta u Zagrebu

Originalni znanstveni članak

UDK: 376.4

Prispjelo: 16. 05. 1988.

SAŽETAK

Sociometrijsko ispitivanje provedeno je na uzorku učenika usporenog kognitivnog razvoja uključених u redovnu osnovnu školu u tri različita modela odgojno—obrazovnog rada (E, K_1 i K_2). Postavljena je hipoteza da će sociometrijski položaj učenika eksperimentalnog uzorka (E) nakon šestomjesečnog rada u socijalizaciji i obrazovanju biti bolji nego u učenika kontrolnih uzoraka (K_1 i K_2). Analiza sociometrijskog položaja učenika u sva tri modela rada u inicijalnom i finalnom ispitivanju, s obzirom na horizontalne i vertikalne dimenzije, izvršena je univarijatnom analizom varijance. Rezultati pokazuju da ni u jednom modelu u promatranim vremenskim pozicijama te dimenzijama nije došlo do značajnijeg pomaka u sociometrijskim indeksima.

1. UVOD

Ideja integracije djece s teškoćama u razvoju u redovne škole "nije plod novog vremena, već je prisutna među krugovima onih koji su se tom problematikom bavili više od jednog stoljeća" (Stančić, V., 1985a, 15). Tijekom vremena ta je ideja prerasla u "pokret" te je u mnogim razvijenim zemljama Zapada, a i kod nas, dobila zakonsku osnovu.

Danas se proces integracije djece s teškoćama u razvoju susreće u SR Hrvatskoj s mnogim problemima upravo zato što se nedovoljno ostvaruju pretpostavke za njezinu uspješnost. Pri tome ne malu ulogu ima i trenutna ekonomska situacija u našoj zemlji. To nikako ne znači da ideju integracije treba odbaciti, nego je treba provoditi u onim slučajevima u kojima se mogu ostvariti svi uvjeti koji će jamčiti njezin uspjeh.

Jedna od značajnih pretpostavki uspješnog provođenja integracije su znanstvena istraživanja koja trebaju prethoditi, ali i

pratiti integraciju. Istraživanjem postojećeg stanja u redovnim školama za uključivanje učenika s teškoćama u razvoju bavili su se znanstvenici Fakulteta za defektologiju u Zagrebu unutar projektnog zadatka "Neki subjektivni i objektivni uvjeti odgojno—obrazovne integracije djece s teškoćama u razvoju u redovnim školama zagrebačke regije"¹. Iz tog projekta objavljeni su brojni znanstveni radovi (Levandovski, 1982; Levandovski i Radovančić, 1984; Ljubešić i Novosel, 1984; Mejovšek, 1983; Mejovšek i Stančić, V. 1982; Oberman, 1982, 1984, 1987; Soldo, 1986; Stančić, V. 1983a; 1983b; 1984; Zovko, 1983, itd.).

Tijekom procesa integracije od izuzetnog je značenja problem evaluacije njezine uspješnosti kako na području odgoja i obrazovanja, tako i na području socijalizacije, budući da nam ona može pružiti informacije o faktorima koji djeluju pozitivno, odnosno negativno na tu uspješnost.

¹ Voditelj projekta bio je prof. dr. F. Tonković.

Fakultet za defektologiju u Zagrebu provodio je prije nekoliko godina drugi projekt iz problematike integracije koji se bavio evaluacijom uspješnosti integracije učenika usporenog kognitivnog razvoja. Projekt je bio naslovljen "Evaluacija socijalizacijskih i obrazovnih efekata odgoja, obrazovanja i rehabilitacije djece usporenog kognitivnog razvoja u redovnim školama".² Unutar tog projekta ispitivali su se socijalizacijski i obrazovni učinci unutar četiri modela rada s učenicima usporenog kognitivnog razvoja, od kojih su tri bili realizirani u redovnim školama, a jedan u školi po posebnom programu. Iz tog istraživanja je također objavljen niz znanstvenih radova (Levandovski, 1987a, 1987. Levandovski i Mavrincavor, 1986; Mavrincavor, 1987a, 1987b; Stančić, V. 1985b, 1985c, 1985d, 1986a, 1986b, 1987a, 1987b; Ljubešić i Novosel, 1986). U tim radovima bili su analizirani socijalizacijski efekti integracijskog odgoja i obrazovanja, razvoj stavova i vrijednosti, neki objektivni aspekti socijalnog ponašanja, obrazovni učinci u hrvatskom ili srpskom jeziku i matematici, itd; ali do sada još nije izvršena analiza sociometrijskog položaja učenika usporenog kognitivnog razvoja smještenih u različite modele redovnog odgojno—obrazovnog sistema.

2. PROBLEM

2.1. Uvod u problem

Sociometrijski položaj učenika usporenog kognitivnog razvoja može biti važan pokazatelj uspjeha integracije. Integracija ne predstavlja niti smije predstavljati samo fizički smještaj učenika s teškoćama u razvoju u redovne škole. Takva "integracija" donosi više štete nego koristi kako djeci s teškoćama u razvoju, tako i ostalim učeni-

cima. Uspješna integracija treba dovesti do toga da se učenici usporenog kognitivnog razvoja u redovnim odjeljenjima osjećaju dobro, da se osjećaju prihvaćenima od ostale djece, a ostala djeca da ih u većini slučajeva stvarno prihvaćaju. Ona treba, dakle, biti uspješna u objektivnom i subjektivnom smislu. Pretpostavka je da se sociometrijskim ispitivanjem može ustanoviti kakav je položaj učenika usporenog kognitivnog razvoja u odjeljenjima u koja su smješteni, kakva je njihova socijalna emotivnost, kako ih ostali učenici prihvaćaju odnosno odbijaju. Ako je integracija, što se socijalizacijskih efekata tiče, uspješna, opravdano je očekivati da se učenici usporenog kognitivnog razvoja ne bi trebali po sociometrijskim indeksima bitno razlikovati od ostalih učenika u razredu. Naravno da sociometrijski položaj učenika, bez obzira radi li se o učenicima s teškoćama u razvoju ili bez njih, o mnogim činiteljima koji djeluju tijekom procesa socijalizacije i o njezinim efektima koji se očituju u postignutoj razini socijalnog razvoja, ali i svojstvima ostalih učenika u razrednom kolektivu.

2.2. Temeljni problem, cilj i hipoteza rada

Temeljni problem u okviru ovog rada je utvrditi imaju li različiti modeli rada s učenicima usporenog kognitivnog razvoja diferencijalni utjecaj na njihov sociometrijski položaj u redovnim odjeljenjima nižih razreda osnovnih škola. U postavljanju problema pošlo se od pretpostavke da je sociometrijski položaj tih učenika među njihovim vršnjacima bez teškoća u razvoju jedan od efekata njihove socijalizacijske i obrazovne integracije.

Cilj ovog rada je utvrditi sociometrijski

²Voditelj projekta bio je prof. dr. V. Stančić.

ski položaj učenika usporenog kognitivnog razvoja u tri različita modela rada (E, K_1, K_2) u integracijskim uvjetima i to u horizontalnoj i vertikalnoj dimenziji u različitim vremenskim pozicijama.

U skladu s navedenim ciljem pošlo se od hipoteze da će sociometrijski položaj učenika usporenog kognitivnog razvoja eksperimentalnog uzorka (E) nakon šestomjesečnog rada u socijalizaciji i obrazovanju biti bolji nego u učenika kontrolnih modela (K_1, K_2).

3. METODE RADA

3.1. Uzorak ispitanika

U svrhe sociometrijskog ispitivanja formiran je uzorak učenika usporenog kognitivnog razvoja te referenični uzorak učenika bez teškoća u razvoju.

Uzorak učenika usporenog kognitivnog razvoja I, II. i III. razreda osnovne škole čine tri poduzorka:

1. eksperimentalni model (E) sačinjavali su učenici usporenog kognitivnog razvoja (u daljem tekstu: UKR učenici) u šest osnovnih škola gradskog područja Slavonskog Broda ($N=17, X_{Q1}=67,1; \Sigma=8,20$). U tom modelu s učenicima bio je organiziran poseban rad koji su uz razredne nastavnice — u dodatnom dijelu — provodili posebno osposobljavana dva defektologa. Taj rad bio je organiziran da bi se ustanovilo postižu li učenici uključeni u taj model rada bolje socijalizacijske i obrazovne efekte nakon eksperimentalnog rada nego učenici uključeni u kontrolne modele;

2. kontrolni model (K_1) sačinjavali su UKR učenici smješteni u devet osnovnih škola, od kojih je jedna bila u Slavonskom Brodu, a ostale u naseljima u bližoj ili daljoj okolini tog grada ($N=17, X_{Q1}=69,1; \Sigma=6,96$). S učenicima tog modela radili

su samo redovni nastavnici bez ikakve stručne defektološke pomoći;

3. kontrolni model (K_2) sačinjavali su UKR učenici polaznici sedam osnovnih škola u Osijeku ($N=17, X_{Q1}=68,9; \Sigma=4,43$), unutar tog modela rada s učenicima radili su razredni nastavnici uz savjetodavnu pomoć jednog defektologa.

U referenični uzorak (R) ušli su svi učenici bez teškoća u razvoju u onim razrednim odjeljenjima u koja su bili smješteni učenici usporenog kognitivnog razvoja. Takvih je učenika bilo oko 900.

Zbog različitih razloga (npr. preseljenja nekih učenika, premještanja u druge škole) u vremenskom rasponu od inicijalnog ispitivanja do finalnog broj učenika u pojedinih modelima rada smanjio se. Vidi se da su uzorci učenika u modelima E, K_1, K_2 relativno mali, ali je to zbog raspršenja tih učenika na velik broj osnovnih škola te ograničenja novčanih sredstava. S obzirom na intelektualni status, vidi se da su uzorci prilično dobro izjednačeni, što je vjerojatno važno i za ispitivanje njihova sociometrijskog položaja. Ispitivanje socioekonomskog statusa UKR učenika pokazalo je da je taj status mnogo slabiji nego u učenika bez teškoća u razvoju (Stančić, V. 1987).

3.2. Sociometrijsko ispitivanje

U svrhu utvrđivanja sociometrijskog položaja UKR učenika s obzirom na različite modele rada u integracijskim uvjetima primijenjena je poznata sociometrijska metoda (Moreno, 1962; Lazić, 1954). Bilo je primijenjeno šest sociometrijskih pitanja (kriterija) na temelju kojih su izračunani ovi individualni sociometrijski indeksi: Indeks socijalne emotivnosti (EE), indeks vodstva (L) i indeks isključenja (Ex). Ispitivanjem su bili obuhvaćeni samo oni učenici koji su

bili prisutni u razredu na dan provođenja ispitivanja. Bilo je dopušteno da učenici biraju i one svoje drugove koji tog dana nisu bili na nastavi. Broj biranja nije bio ograničen.

Učenicima su bili podijeljeni svežnjici s listom za upisivanje općih podataka i s listom na kojima su bila ispisana pitanja na mjestima za upisivanje imena učenika. Učenicima su date opće upute za ispisivanje listića i detaljnije upute za svako pojedino pitanje s posebnim naglaskom da se ispunjavanje listića može nastaviti tek kada svi učenici odgovore na prethodno. Radi stvaranja što povoljnije atmosfere te motiviranja učenika da će se o njihovim željama voditi računa te da nitko osim razrednog nastavnika i istraživača neće saznati odgovore. Kod nekih učenika u prvom razredu i kod UKR učenika prvih razreda, takvih je bilo malo, koji još nisu dovoljno svladali pisanje, nastavnici su sami, prema izboru učenika, upisivali željena imena. Kako je sociometrijsko ispitivanje bilo obavljeno istovremeno u velikom broju odjeljena osnovnih škola na području Slavenskog Broda i Osijeka, trebalo je voditi brigu da provođenje bude što ujednačenije.

S obzirom na izračunate sociometrijske indekse potrebno je upozoriti da veće numeričke vrijednosti za indekse EE i L pokazuju povoljniji sociometrijski položaj, dok za indeks Ex vrijedi obratno.

3.3. Metode obrade podataka

Razlike u sociometrijskom položaju UKR učenika s obzirom na različite modele rada (E, K_1 , K_2) u inicijalnom i finalnom ispitivanju i s obzirom na vertikalne i horizontalne dimenzije, utvrđene su univarijatnom analizom varijance.

Potrebno je napomenuti da je s obzirom na različitost broja učenika u razred-

nim odjeljenjima, o čemu ovisi veličina sirovih indeksa, izvršena transformacija sociometrijskih indeksa u Z – vrijednosti. Tako dobivene veličine omogućuju međusobno uspoređivanje, dok oni sami, kao i iz njih izvedene aritmetičke sredine, imaju pozitivne i negativne predznake.

Obrada podataka izvršena je u Sveučilišnom računarskom centru SRCE u Zagrebu.

4. REZULTATI RADA I INTERPRETACIJA

Polazeći od temeljnog problema ovog rada da se ustanovi imaju li različiti modeli rada s UKR učenicima diferencijalni utjecaj na njihov sociometrijski položaj, te kakav će efekat pokazati eksperimentalni program rada, potrebno je najprije izvršiti usporedbu sociometrijskog položaja UKR učenika u sva tri modela u inicijalnoj poziciji.

Univarijatnom analizom varijance izvršena je usporedba sociometrijskog položaja UKR učenika s obzirom na sva tri sociometrijska indeksa (EE, L, Ex) i to u odnosu:

učenika E modela prema K_1 modelu (Tablica 1)

učenika E modela prema K_2 modelu (Tablica 2)

učenika K_1 modela prema K_2 modelu (Tablica 3) te sva tri modela zajedno (E prema K_1 i K_1 i K_2 (Tablica 4).

U Tablici 1 vidi se da se već u inicijalnoj poziciji UKR učenici E modela značajno razlikuju od učenika K_1 modela u EE i L indeksu, a razlika nema između jednih i drugih u Ex indeksu. To je možda najvažnije konstatirati budući da je isključenje UKR učenika najvažniji pokazatelj njihova položaja u redovnim odjeljenjima. S obzirom na prva dva indeksa, učenici u K_1

Tablica 1.

Podaci univarijatne analize varijance za sociometrijske indekse EE, L i Ex za UKR učenike u E i K_1 modelu u inicijalnoj poziciji

Sociometrijski indeksi	X UKR učenika u E i K_1 modelu X_E	X_{K_1}	Univarijatni F omjeri	Razine značajnosti Q
EE	-1,91	0,52	4,59	0,041
L	-0,07	-2,70	9,15	0,005
Ex	4,80	4,70	0,00	0,963

$p \leq 0,05$

Tablica 2.

Podaci univarijatne analize varijance za sociometrijske indekse EE, L i Ex za UKR učenike u E i K_2 modelu u inicijalnoj poziciji

Sociometrijski indeksi	X UKR učenika u E i K_2 modelu X_E	X_{K_2}	Univarijatni F omjeri	Razine značajnosti Q
EE	-1,91	-0,75	0,73	0,401
L	-0,07	-0,26	0,02	0,900
Ex	4,80	9,65	2,79	0,107

$p \leq 0,05$

Tablica 3.

Podaci univarijatne analize varijance za sociometrijske indekse EE, L i Ex za UKR učenike u K_1 i K_2 modelu u inicijalnoj poziciji

Sociometrijski indeks	X UKR učenika u K_1 i K_2 modelu X_{K_1}	X_{K_2}	Univarijatni F omjeri	Razina značajnosti Q
EE	0,52	-0,75	0,77	0,389
L	-2,70	-0,26	4,01	0,057
Ex	4,70	9,65	3,23	0,085

modelu bolji su u EE indeksu a slabiji u L indeksu. Može se reći da je to možda posljedica boljeg međusobnog poznavanja učenika u K_1 modelu jer su ti učenici polazili manje seoske škole u okolici Slavonskog Broda što im je omogućilo češće druženje u učenju i igri izvan škole.

Podaci u Tablici 2 i 3 pokazuju da se učenici E i K_2 te K_1 i K_2 modela značajno ne razlikuju ni u jednom od sociometrijskih indeksa. Može se uočiti da postoji određena tendencija da učenici K_2 modela budu nešto bolji od učenika K_1 modela u indeksu L i nešto slabiji u indeksu Ex (tre-

Tablica 4.

Podaci univarijatne analize varijance za sociometrijske indekse EE, L i Ex za UKR učenike u E, K₁ i K₂ modelu u inicijalnoj poziciji

Sociometrijski indeksi	X UKR učenika u E, K ₁ i K ₂ modelu			Univarijatni F omjeri	Razina značajnosti Q
	X _E	X _{K₁}	X _{K₂}		
EE	-1,91	0,52	-0,75	1,96	0,154
L	-0,07	-2,70	-0,26	3,30	0,048
Ex	4,80	4,70	9,65	2,10	0,136

$p \leq 0,05$

ba se sjetiti da je numerički viši rezultat u Ex logički slabiji rezultat).

Analizom podataka u Tablici 4 može se utvrditi da je razlika u sociometrijskom položaju učenika E, K₁ i K₂ modela, statistički značajna samo za indeks L, gdje najveći doprinos toj razlici daju učenici K₁ modela u kojih je taj indeks značajno najmanji.

Na temelju podataka u tablicama od 1 do 4 može se zaključiti da su uzorci učenika E, K₁ i K₂ modela u inicijalnoj poziciji prilično dobro izjednačeni, osim što je indeks vodstva značajno najniži u K₁ modelu.

Što se tiče pomaka UKR učenika u sociometrijskim indeksima s obzirom na različite vremenske pozicije, usporedbe se mogu izvršiti u horizontalnoj i vertikalnoj dimenziji.

4.1. Interpretacija horizontalne dimenzije

S obzirom na horizontalnu analizu sociometrijskih indeksa potrebno je usporediti modele međusobno u inicijalnoj i finalnoj poziciji te utvrditi je li u finalnom ispitivanju došlo do promjena u odnosima modela.

Podatke za horizontalnu analizu pružaju nam tablice 5, 6, 7 i 8, a u svrhe kompa-

rativne analize potrebno je usporediti ove parove: Tablicu 5 s Tablicom 1, Tablicu 6 s Tablicom 2, Tablicu 7 s Tablicom 3 i Tablicu 8 s Tablicom 4.

Rezultati usporedbe Tablice 1 i 5 pokazuju da su u inicijalnoj poziciji učenici E modela imali značajno niži EE indeks od učenika K₁ modela, a u finalnoj poziciji ta razlika postala je neznačajnom. U indeksu L razlika je i dalje ostala značajna u korist E modela a u ineksu Ex razlika se povećala u korist učenika E modela (no, ostala je i dalje statistički neznačajna).

S obzirom na usporedbu E i K₂ modela (Tablice 2 i 6) vidi se da se u finalnoj poziciji povećala razlika između E i K₂ modela u indeksu Ex, no, ona je još uvijek, iako se približava značajnosti, statistički neznačajna.

Razlike u sociometrijskim indeksima za modele K₁ i K₂ bile su i ostale statistički neznačajne (Tablice 3 i 7)

Uspoređujući sva tri modela s obzirom na dvije vremenske pozicije, može se utvrditi da su razlike ostale iste, te su se kako u inicijalnoj, tako i u finalnoj poziciji značajnima pokazale razlike samo u indeksu L. Najbolji prosječni L indeks imali su učenici u E modelu, a najslabiji u K₁ modelu (Tablice 4 i 8).

Tablica 5.

Podaci univarijatne analize varijance za sociometrijske indekse EE, L i Ex za UKR učenike u E i K_1 modelu u finalnoj poziciji

Sociometrijski indeksi	X UKR učenika u E i K_1 modelu		Univarijatni F omjeri	Razine značajnosti Q
	X_E	X_{K_1}		
EE	-2,02	-0,61	1,35	0,256
L	-0,17	-3,01	9,10	0,005
Ex	4,67	6,82	0,90	0,352

$p \leq 0,05$

Tablica 6.

Podaci univarijatne analize varijance za sociometrijske indekse EE, L i Ex za UKR učenike u E i K_2 modelu u finalnoj poziciji

Sociometrijski indeksi	X UKR učenika u E i K_2 modelu		Univarijatni F omjeri	Razine značajnosti Q
	X_E	X_{K_2}		
EE	-2,02	-1,36	0,12	0,728
L	-0,17	-2,08	1,50	0,236
Ex	4,67	10,64	3,78	0,068

$p \leq 0,05$

Tablica 7.

Podaci univarijatne analize varijance za sociometrijske indekse EE, L i Ex za UKR učenike u K_1 i K_2 modelu u finalnoj poziciji

Sociometrijski indeksi	X UKR učenika u K_1 i K_2 modelu		Univarijatni F omjeri	Razina značajnosti Q
	X_{K_1}	X_{K_2}		
EE	-0,61	-1,36	0,31	0,583
L	-3,01	-2,08	1,59	0,220
Ex	6,82	10,64	2,42	0,134

$p \leq 0,05$

Horizontalna analiza sociometrijskih indeksa u tri različita modela međusobno, pokazala je da se sociometrijski položaj učenika E modela nakon šestomjesečnog eksperimentalnog rada nije bitno poboljšao u usporedbi s ostalim modelima.

4.2. Interpretacija vertikalne dimenzije

U vertikalnoj dimenziji uspoređuju se izravno sociometrijski indeksi svakog modela posebno u inicijalnoj i finalnoj poziciji. Podaci za vertikalnu analizu nalaze se u Tablici 9, 10 i 11.

Tablica 8

Podaci univarijatne analize varijance za sociometrijske indekse EE, L i Ex za UKR učenike u E, K₁ i K₂ modelu u finalnoj poziciji

Sociometrijski indeksi	X UKR učenika u E, K ₁ i K ₂ modelima			Univarijatni F omjeri	Razine značajnosti Q
	X _E	X _{K₁}	X _{K₂}		
EE	-2,02	-0,61	-1,36	0,64	0,534
L	-0,17	-3,01	-2,08	4,62	0,017
Ex	4,67	6,82	10,64	2,21	0,125

p ≤ 0,05

Tablica 9.

Podaci univarijatne analize varijance za sociometrijske indekse EE, L i Ex za UKR učenike E modela u inicijalnoj i finalnoj poziciji

Sociometrijski indeksi	X učenika E modela u inicijalnoj i finalnoj poziciji		Univarijatni F omjeri	Razine značajnosti Q
	X _{IN}	X _{FIN}		
EE	-1,91	-2,02	0,01	0,934
L	-0,07	-0,55	0,17	0,685
Ex	4,80	3,70	0,21	0,649

p ≤ 0,05

Tablica 10.

Podaci univarijatne analize varijance za sociometrijske indekse EE, L i Ex za UKR učenike u K₁ modelu u inicijalnoj i finalnoj poziciji

Sociometrijski indeksi	X učenika K ₁ modela u inicijalnoj i finalnoj poziciji		Univarijatni F omjeri	Razine značajnosti Q
	X _{IN}	X _{FIN}		
EE	0,52	-0,61	1,14	0,294
L	-2,97	-3,01	0,00	0,945
Ex	3,59	6,82	2,93	0,100

p ≤ 0,05

Podaci u tim tablicama pokazuju da ni vertikalna analiza nije dovela do drukčijih ishoda. Naime, ni u jednom modelu u promatranim vremenskim pozicijama nije došlo do značajnijeg pomaka u sociometrijskim indeksima. To je posebno važno

kada se analiziraju rezultati u E modelu zato što se pošlo od pretpostavke da će sociometrijski položaj UKR učenika u E modelu s obzirom na posebno organiziran rad koji su uz razredne nastavnike provodila dva posebno osposobljena defektolo-

Tablica 11.

Podaci univarijatne analize varijance za sociometrijske indekse EE, L i Ex za UKR učenike K₂ modela u inicijalnoj i finalnoj poziciji

Sociometrijski indeksi	X učenika K ₂ modela u inicijalnoj i finalnoj poziciji		Univarijatni F omjeri	Razine značajnosti Q
	X _{IN}	X _{FIN}		
EE	-0,75	-1,36	0,10	0,756
L	-0,70	-1,78	0,80	0,380
Ex	12,53	11,92	0,05	0,830

ga, biti bolji od sociometrijskog položaja učenika K₁ i K₂ modela. Prema tome hipoteza ovog rada nije potvrđena.

Kad se uzmu u obzir tako dobiveni rezultati, potrebno je upozoriti na moguće uzroke. Jedan od mogućih je sam eksperimentalni program rada u obrazovanju i socijalizaciji, koji, čini se, nije bio takav da bi imao utjecaja na sociometrijski položaj UKR učenika. Istodobno potrebno je pripomenuti da su rezultati do sada objavljenih znanstvenih radova (vidi reference u uvodu ovog članka) ukazali na određen uspjeh s obzirom na neke efekte socijalizacije i obrazovanja. Moguće je dalje da su ponašanja UKR učenika toliko specifična da ih ni poseban rad na obrazovanju, socijalizaciji i rehabilitaciji nije u dovoljnoj mjeri osposobio da bi bili više birani. Čini se da su predrasude učenika prema UKR učenicima odveć izražene, što je razumljivo za mlađu školsku dob, da bi moglo doći do bitnijih promjena u njihovom odnosu. Za to je potrebna dobro organizirana i suptilna priprema učenika bez teškoća u razvoju za prihvatanje njihovih suučenika s teškoćama u razvoju. Uz sve navedene pretpostavke ipak najvjerojatnijom se čini ta da je šestomjesečno vremensko razdoblje prekratko da bi mogli doći do izražaja efekti tog rada u poboljšanju sociome-

trijskog položaja UKR učenika u eksperimentalnom modelu rada. Rezultati već spomenutih istraživača u okviru cjelovitog projekta ukazuju da je u eksperimentalnom modelu došlo do određenog poboljšanja u nekim aspektima socijalnog razvoja i obrazovanja u odnosu prema drugim modelima rada. S obzirom na sociometrijski položaj UKR učenika eksperimentalnog modela čini se da su ta poboljšanja još uvijek premalo izražena.

5. ZAKLJUČAK

Na temelju dobivenih rezultata može se zaključiti da ni u jednom od promatranih modela rada nije došlo do značajnijeg poboljšanja od inicijalnog do finalnog ispitivanja te da je sociometrijski položaj UKR učenika mnogo slabiji od učenika bez teškoća u razvoju. Takav zaključak navodi na potrebu razrade detaljnijih programa socijalizacije, obrazovanja i rehabilitacije UKR učenika kako bi se povećale njihove sposobnosti socijalnih interakcija u razrednom kolektivu i izvan njega. Opravdano je očekivati da od sociometrijskog položaja UKR učenika ovisi uspjeh edukacijske integracije: ako se UKR učenici ne osjećaju dobro u školskoj sredini, ako su znatno manje pozitivno birani, a značajno

više isključivani od ostalih učenika, to stavlja u sumnju uspjeh njihove integracije. Dalje, nameće se potreba pripreme učenika bez teškoća u razvoju, posebno razrađenim programima rada u odnosu prema prihvatu UKR učenika jer taj program ne može biti jednak programu za prihvata

ostalnih učenika s teškoćama u razvoju. Trajanje eksperimentalnog programa rada s UKR učenicima trebalo bi trajati duže (najmanje dvije školske godine) kako bi se moglo očekivati znatniji uspjeh takvog rada. Razrada tih problema predstavlja izazov u budućem radu.

LITERATURA

1. LAZIĆ, B.: Stav i položaj učenika u razrednom kolektivu, PEDAGOŠKI RAD, 1954, 9, 8, 422–428; 9, 9–10, 490–498.
2. LEVANDOVSKI, D.: Odnos nastavnika prema integraciji mentalno retardirane djece u odgojno–obrazovni sistem, DEFEKTOLOGIJA, 1982, 1–2, 45–52.
3. LEVANDOVSKI, D. i RADOVANČIĆ, B.: Komparacija stavova nastavnika redovnih i specijalnih škola prema djeci s teškoćama u razvoju u integracijskim uvjetima (prema pojedinim vrstama oštećenja), Fakultet za defektologiju, Zagreb, 1984.
4. LEVANDOVSKI, D.: Razlike u dostignućima na području hrvatskog ili srpskog jezika učenika usporenog kognitivnog razvoja u redovnim odnosno posebnim oblicima odgoja i obrazovanja, DEFEKTOLOGIJA, 1987, 23, 1, 79–86.
5. LEVANDOVSKI, D.: Napredak u dostignućima učenika usporenog kognitivnog razvoja na području hrvatskog ili srpskog jezika, DEFEKTOLOGIJA, 1987. b, 23, 1, 87–98.
6. LEVANOVSKI, D., MAVRIN–CAVOR, Lj.: Usporedba uspješnosti učenika bez teškoća u razvoju i učenika usporenog kognitivnog razvoja u svladavanju znanja iz matematike skalom procjene, DEFEKTOLOGIJA, 1986, 22, 2, 65–74.
7. LJUBEŠIĆ, M., NOVOSEL, M.: Skala procjene socijalnog ponašanja – SPSP skala, Fakultet za defektologiju, Zagreb, 1983.
8. LJUBEŠIĆ, M., NOVOSEL, M.: Komparacija stavova roditelja i nastavnika prema integraciji djece sa smetnjama u razvoju u redovne osnovne škole, Fakultet za defektologiju, Zagreb, 1984.
9. MAVRIN–CAVOR, Lj.: Razlike u usvojenosti gradiva iz matematike u učenika usporenog kognitivnog razvoja uključenih u različite oblike odgojno–obrazovnog rada, DEFEKTOLOGIJA, 1987a, 23, 1, 99–110.
10. MAVRIN–CAVOR, Lj.: Napredak u usvajanju znanja iz matematike učenika usporenog kognitivnog razvoja u redovnim i posebnim uvjetima odgoja i obrazovanja, DEFEKTOLOGIJA, 1987b, 23, 1, 111–124.
11. MEJOVŠEK, M.: Povezanost stavova nastavnika redovnih osnovnih škola prema integraciji djece sa smetnjama u razvoju u redovne škole sa stavovima prema odgojno–obrazovnoj djelatnosti škole i socijalnim statusom, Fakultet za defektologiju, Zagreb, 1983.
12. MEJOVŠEK, M., STANČIĆ, V.: Struktura stavova nastavnika redovnih osnovnih škola prema odgojno–obrazovnoj integraciji djece sa smetnjama u razvoju, DEFEKTOLOGIJA, 1982, 18, 1–2, 39–44.

13. MORENO, J. L.: Osnovi sociometrije, Savremena škola, Beograd, 1962.
14. OBERMAN, M.: Učenici sedmih i osmih razreda redovne osnovne škole o djeci sa smetnjama vida kao svojim mogućim drugovima u razredu, DEFEKTOLOGIJA, 1982, 18, 1–2, 59–64.
15. OBERMAN, M.: Stavovi učenika redovne i specijalne škole prema uključivanju djece sa smetnjama u razvoju u redovne oblike odgoja i obrazovanja, Fakultet za defektologiju, Zagreb, 1984.
16. OBERMAN–BABIĆ, M.: Stavovi učenika redovne i specijalne škole prema odgojno–obrazovnoj integraciji djece sa smetnjama u razvoju. Neobjavljena doktorska disertacija, Fakultet za defektologiju, Zagreb, 1987.
17. SOLDI, N.: Odgojno–obrazovna integracija djece s tjelesnom invalidnosti, Savez SIZ-ova odgoja i osnovnog obrazovanja SRH, Zagreb, 1986.
18. STANČIĆ, V.: Stavovi roditelja učenika osnovnih škola (redovnih i specijalnih) prema odgojno–obrazovnoj integraciji djece s teškoćama u razvoju, Fakultet za defektologiju, Zagreb, 1983a.
19. STANČIĆ, V.: Neka aktualna pitanja integracije djece s teškoćama u razvoju u redovni odgojno–obrazovni sistem, ŽIVOT I ŠKOLA, 1983b, 32, 5, 495–502.
20. STANČIĆ, V.: Neki subjektivni i objektivni uvjeti odgojno–obrazovne integracije djece s teškoćama u razvoju, DEFEKTOLOŠKA TEORIJA I PRAKSA, 1984, 33, 3–4, 119–128.
21. STANČIĆ, V.: Djeca s teškoćama u razvoju u redovnoj školi. Savez slijepih Hrvatske i Savez Samoupravnih interesnih zajednica odgoja i osnovnog obrazovanja SRH, Zagreb, 1985a.
22. STANČIĆ, V.: Stavovi i vrijednosti u djece normalnog i usporenog kognitivnog razvoja, DEFEKTOLOGIJA, 1985b, 21, 1, 31–40.
23. STANČIĆ, V.: Razvoj stavova i vrijednosti u djece usporenog kognitivnog razvoja, DEFEKTOLOGIJA, 1985c, 21, 2, 1–22.
24. STANČIĆ, V.: Faktorska analiza stavova i vrijednosti u djece normalnog i usporenog kognitivnog razvoja, DEFEKTOLOGIJA, 1985d, 21, 2, 23–40.
25. STANČIĆ, V.: Faktorska analiza DR–2 testa za ispitivanje socijalnog razvoja učenika mlađe osnovnoškolske dobi, DEFEKTOLOGIJA, 1986a, 22, 1, 1–16.
26. STANČIĆ, V.: Socijalni razvoj mjeren DR–2 testom u djece usporenog kognitivnog razvoja različitog odgojno–obrazovnog smještaja, DEFEKTOLOGIJA, 1986b, 22, 2, 1–18.
27. STANČIĆ, V.: Relacije između nekih objektivnih aspekata socijalnog razvoja i spola odnosno dobi učenika nižeg osnovnoškolskog uzrasta, ŽIVOT I ŠKOLA, 1987a, 36, 1, 1–18.
28. STANČIĆ, V.: Neke karakteristike sociokulturnog statusa učenika usporenog kognitivnog razvoja, ŽIVOT I ŠKOLA, 1987b, 36, 2, 111–115.
29. ZOVKO, G.: Neke objektivne pretpostavke odgojno–obrazovne integracije djece sa smetnjama u razvoju, Fakultet za defektologiju, Zagreb, 1983.

THE SOCIOMETRIC POSITION OF PUPILS SLOWER IN COGNITIVE DEVELOPMENT INCLUDED IN DIFFERENT MODELS OF EDUCATIONAL WORK

Summary

The sociometric investigation was carried out on the sample of pupils slower in cognitive development attending regular primary school with three different educational models (E, K_1 and K_2).

The hypothesis of the investigation was that the sociometric position of pupils in the experimental sample (E) is going to improve after the period of 6 months work on the plan of socialisation and education and that is going to be higher than among pupils from K_1 , and K_2 sample.

Univariate analysis of variance was carried out with the purpose to test the sociometric position of pupils in all the three models of work in initial and final investigation regarding horizontal and vertical dimensions.

The results have shown that in all the three models in observed time positions and dimensions, no significant change in sociometric indexes happened.